

Από την εφημερίδα *Η Καθημερινή* (Κυριακή 28 Δεκεμβρίου 2008)

Ο πολιτισμός στο φουρτουνιασμένο Αιγαίο.

Νησιά, παράκτια ζώνη και ενδοχώρα σε συνεχή πολιτισμική συνομιλία παρήγαν πλούτο, γνώσεις και νεωτερικές ιδέες.

Του Χρ. Γ. Ντούμα*

Η υδάτινη λωρίδα που χωρίζει αλλά και συνδέει Ευρώπη, Ασία και Αφρική περιβάλλεται από στεριές με μεγάλη ποικιλία στη γεωμορφολογία τους. Οι θερμοκρασίες που αναπτύσσονται στα διάφορα υψόμετρα ευνοούν την ανάπτυξη ποικίλων οικοσυστημάτων. Οι οροσειρές, που εκτείνονται παράλληλα με τις ακτές του Αιγαίου λειτουργούν ως χοάνη, μέσα από την οποία διοχετεύονται οι ψυχροί άνεμοι που πνέουν ορμητικά από τη ρωσική στέπα για να καλύψουν το κενό που δημιουργείται στη Σαχάρα από την ανύψωση του θερμαινόμενου αέρα. Οι οροσειρές αυτές μαζί μ' εκείνες της Κρήτης στο Νότο κατακρατούν τα νερά των βροχοφόρων δυτικών και νότιων ανέμων, θέτοντας έτσι τα νησιά, κυρίως του δυτικού Αιγαίου σε ομβροσκιά. Μέσα από το Αιγαίο, επίσης, διοχετεύονται στη Μεσόγειο οι τεράστιες ποσότητες νερού από τα μεγάλα ευρωπαϊκά ποτάμια που εκβάλλουν στη Μαύρη Θάλασσα (μόνο του Δούναβη το νερό υπολογίζεται σε 228-350 χιλιάδες εκατομμύρια τόνους το χρόνο). Το νερό αυτό, που η ταχύτητά του στα στενά του Βοσπόρου φτάνει και τους πέντε κόμβους, μέσα στο Αιγαίο κινείται ανάμεσα σε χιλιάδες νησιά και βραχονησίδες δημιουργώντας μια μοναδική θαλάσσια κυκλοφορία κυκλωνικών και αντικυκλωνικών ρευμάτων. Η γνώση όλων αυτών των περιβαλλοντικών παραμέτρων είναι αναγκαία για να μπορέσει κανείς να κατανοήσει τις συμπεριφορές των ανθρώπων που επέλεξαν να ζήσουν την περιοχή του Αιγαίου.

Ο μύθος

Γιατί όμως αυτή τη θαλάσσια λωρίδα της Μεσογείου οι κάτοικοί της την ονόμασαν Αιγαίο πέλαγος; Έχουμε διδαχθεί από τα σχολικά εγχειρίδια ότι το όνομα αυτό δόθηκε προς τιμήν του μυθικού βασιλιά της Αθήνας Αιγέα, πατέρα του Θησέα. Σύμφωνα με τον μύθο, ο Θησέας είχε αναλάβει να απαλλάξει την Αθήνα από την υποχρέωση να στέλνει κάθε χρόνο επτά νέους και επτά νέες βορά στον Μινώταυρο, το τέρας που γεννήθηκε από την ένωση της Πασιφάης με τον ταύρο της Κρήτης. Η συμφωνία με τον βασιλιά πατέρα του ήταν, αν καταφέρει να νικήσει, να αντικαταστήσει τα πένθημα μαύρα πανιά του πλοίου του με λευκά. Ο νεαρός Θησέας, όμως, λησμόνησε τη συμφωνία και δεν άλλαξε τα πανιά. Έτσι, ο δύστυχος πατέρας που περίμενε αγναντεύοντας το πέλαγος, μόλις αντίκρισε το πλοίο να επιστρέφει με μαύρα πανιά, θεώρησε ότι ο μονάκριβος γιος και διάδοχός του δεν ζούσε πια και αυτοκτόνησε πέφτοντας είτε από την Ακρόπολη είτε, κατά μίαν άλλη εκδοχή, στη θάλασσα που προς τιμήν του τελικά ονομάστηκε Αιγαίον Πέλαγος.

Έχει υποστηριχθεί ότι συχνά στους μύθους απηχούνται πραγματικά γεγονότα και μια ερμηνεία του μύθου σχετικά με τον Θησέα και τον Μινώταυρο είναι ότι απηχεί την προσπάθεια της Αθήνας να απαλλαγεί από την υποχρέωση να καταβάλλει φόρο υποτέλειας στην Κρήτη. Η ερμηνεία αυτή βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με τον ανεπιβεβαίωτο θρύλο περί μινωικής θαλασσοκρατίας, τον οποίο φαίνεται πως υιοθέτησε η Αθήνα ως μέσον προπαγάνδας που απέβλεπε στην ανάπτυξή της σε μεγάλη ναυτική δύναμη. Ιδωμένος μέσα από το πρίσμα αυτό ο μύθος περί Αιγέα και Αιγαίου μπορεί να ερμηνευθεί ως μέρος της στρατηγικής που εφάρμοξε η Αθήνα

προκειμένου να στοιχειοθετήσει δικαιώματα σε ολόκληρο το Αιγαίο, καταφεύγοντας ακόμη και στην παρετυμολόγηση του ονόματός του.

Οι... κατσίκες

Πιο πειστική φαίνεται η ετυμολογία της λέξης αιγαίον από το αιξ (κατσικά), παράγωγο του ομηρικού ρήματος αΐσσω (πηδώ). Από τα αρχαιότερα εξημερωμένα ζώα η αίγα είναι αυτό που κατ' εξοχήν αναρριχάται, σκαρφαλώνει στους βράχους πηδώντας. Οι αρχαίοι Έλληνες συνεκδοχικά συνήθιζαν να αποκαλούν «αίγες» και τα κύματα, προφανώς επειδή κι αυτά... πηδούν όταν η θάλασσα είναι αγριεμένη. Ο παραδοξογράφος Αρτεμίδωρος ο Δαλδιανός από την Έφεσο (2ος αι. μ.Χ.) είναι σαφής, όταν γράφει: «...τα μεγάλα κύματα αίγας εν τη συνηθεία λέγομεν... και το φοβερώτατον πέλαγος Αιγαίον λέγεται» («Ονειροκριτικόν» II, 12). Με παρόμοια συνεκδοχή σημερινοί νησιώτες του Αιγαίου αποκαλούν «πρόβατα» τα μεγάλα κύματα, ακριβώς όπως οι Γάλλοι («moutons»), ενώ οι Αγγλοι τα αποκαλούν «άσπρα άλογα» (white horses). Τι πιο ταιριαστό όνομα θα μπορούσε, λοιπόν, να δοθεί σε μια θάλασσα σχεδόν μονίμως φουρτουνιασμένη, γεμάτη «αίγες», παρά αυτό που την περιγράφει; Προφανώς για τον ίδιο λόγο η ακτή, όπου καταλήγουν πηδώντας «οι αίγες της αλός» (τα θαλάσσια κύματα), ονομάστηκε αιγιαλός (σημ. γιαιλός).

Επίθετα με κατάληξη -αίος δηλώνουν σχέση με αυτό που σημαίνει η αντίστοιχη ρίζα. Παραδείγματος χάριν αγελαίος είναι ο ανήκων σε αγέλη, αγοραίος ο της αγοράς, αρχαίος ο έχων απόσταση από την αρχή, βουλαίος ο σχετιζόμενος με τη βουλή, δίκαιος ο σεβόμενος και εφαρμόζων την δικαιοσύνη, εδραίος ο έχων έδρα, ο σταθερός, Ηραίος ο έχων σχέση με την Ήρα, θυραίος ο εκτός της θύρας, πηγαίος ο της πηγής, ωραίος ο της ώρας κ.ο.κ. Έτσι, και η πλήρης «αιγών» θάλασσα αποκλήθηκε Αιγαίον Πέλαγος.

Πολιτισμική συνομιλία

Για τους μελετητές του πολιτισμού που γεννήθηκε στην περιοχή, η έννοια Αιγαίο δεν περιορίζεται μόνο στο υγρό στοιχείο και στα νησιά του, αλλά περιλαμβάνει και όλες τις στεριές που το περιβάλλουν, αφού κανένα από τα κομμάτια αυτά δεν λειτούργησε αυτόνομα. Τις τρεις γεωγραφικές ζώνες του αιγαιακού περιβάλλοντος -την ενδοχώρα, την παράκτια ζώνη και τη νησιωτική- η ανθρώπινη παρουσία τις μετέτρεψε σε πολιτισμικές ζώνες με διαρκή συνομιλία. Οι κάτοικοι των νησιών ήταν αδύνατο να επιβιώσουν χωρίς την άμεση επαφή με τις απέναντι στεριές. Για τους νησιώτες οι στεριές αυτές αποτελούσαν πάντοτε την περαιία τους, τον ζωτικό τους χώρο. Αντίστοιχα η παράκτια ζώνη είχε την ανάγκη των νησιών. Μόνο οι νησιώτες μετέφεραν εκεί εξωτικά αγαθά, καινούργιες εμπειρίες και ιδέες από τα μακρινά ταξίδια και από τις επαφές τους με άλλες κοινωνίες και άλλους πολιτισμούς. Χάρη σ' αυτή την αμφίδρομη σχέση η παράκτια ζώνη εξελίχθηκε σε αυτό που εύστοχα έχει χαρακτηριστεί «πολιτισμικός Ιανός»: έχοντας το ένα πρόσωπό του στραμμένο προς τη συντηρητική ενδοχώρα με την παραδοσιακή αγροτική οικονομία, ενώ με το άλλο ατενίζει τη θάλασσα και τα νησιά, που με το εμπόριο και τη ναυτιλία εξασφαλίζουν πλούτο, γνώσεις και νεωτερικές ιδέες.

* Ο κ. Χρ. Γ. Ντούμας είναι ομότιμος καθηγητής Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών.